

Žmegač, Viktor (1997). „Secesijski stil i hrvatska moderna.“ U: *Duh impresionizma i secesije*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 91–134.

The mythological in the work of Vladimir Nazor and Ivana Brlić-Mažuranić (*Slavic Legends and Tales of Long Ago*)

The paper extracts content from two literary opuses based on the particular use of mythological motifs. The goal of the analysis is to discover the meaning of such topics. The mythological sources and artistic ways of their transposition are explored by means of the comparative method (Nodilo, Afanasyev, Tkany, etc.) in the works of Vladimir Nazor and Ivana Brlić-Mažuranić. The paper deals especially with *Slavic Legends*, which Nazor wrote in Zadar, and Ivana Brlić-Mažuranić's *Tales of Long Ago*, and explores the function of national, legendary, educational, and other topics in them. Motifs common to both authors are extracted: e.g. Dawn Maiden, Vid/Fiery Dragon, Svarog/All-Rosy and Jarilo, Črt/Nevid/Rampogusto and their functions in these works, as well as the characteristics of the main mythological characters: Vid, (Suvid, Svantevid) Perun, Črt, Dabog, Davor, Stribor, Rampogusto, Reygoch, Muggish, Curlylocks, and others. Vladimir Nazor's and Ivana Brlić-Mažuranić's contribution to modern literature is analysed with regard to the stylistic diversity of the period and the Art Nouveau opus, imbued with mythology.

Keywords: Art Nouveau frame, common motifs, modern, *Slavic Legends*, *Tales of Long Ago*.

UDK: 82.0:2-264
821.163.42.09-343
Izvorni znanstveni rad

Estela Banov

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

Nodilova mitološka razmatranja kao arhitekst *Pričama iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić

U radu se komparativno promatraju elementi sustava slavenske, odnosno južnoslavenske mitologije (bajoslovlja) u studiji *Stara vjera Srba i Hrvata, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog* Natka Nodila, koja je izlazila u razdoblju između 1885. i 1890. godine u deset knjiga *Rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* i u *Pričama iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić. Na temelju usporedbe motiva, likova i pojmova koji se kroz različite diskurzivne prakse mogu pronaći u oba teksta promatra se autoričin kreativni umjetnički postupak te njegova interpretacija u autorskim paratekstualnim primjerima. Složeni proces transformacije sastavnica usmenih kazivanja u sustav slavenske mitologije i dalju preobliku znanstvenih i stručnih diskurzivnih praksi u umjetničko stvaralaštvo Ivane Brlić-Mažuranić u radu će biti sagledani u kontekstu procesa remitologizacije koji je karakterističan za kulturne prakse 20. stoljeća.

Cljučne riječi: Ivana Brlić-Mažuranić, Natko Nodilo, praslavenska mitologija, remitologizacija, umjetničke bajke.

1. Secesijski folklorizam, mitologizam i remitologizacija kulture

Hrvatska je intelektualna elita, velikim svojim dijelom okupljena oko institucija kao što su bile JAZU i Matica hrvatska, tijekom 19. stoljeća živjela u uvjerenju i poticala promišljanja o usmenoj (narodnoj) književnosti i folkloru kao o izvorima i spremištima autentičnoga kulturnoga identiteta. Usmena je književnost bila intertekstualno prisutna u većini književnih tekstova koji su bili uključeni u tvorbu književnoga kanona tijekom 19. stoljeća. Isticanje folkloru, usmene tradicije i doprinosa narodne kulture bio je ujedno i doprinos autonomizaciji književne produkcije, a u drugoj polovini stoljeća, razvojem slavenske filologije i folkloristike, počinje i sustavno znanstveno istraživanje sabranih pjesama i zapisivanje i objavljivanje usmene građe.

Građansko društvo krajem 19. i početkom 20. stoljeća reaktualizira ranije zapisane i sabrane usmene tradicije, arhaična vjerovanja i drevne mitove kao znanstvenu građu i kao inspiraciju za umjetničko stvaralaštvo. Filolozi, povjesničari i folkloristi u svojim znanstvenim analizama nastoje rekonstruirati segmente prošlosti, a slikari, kipari i književnici elementima tradicijske kulture kreiraju maštovite umjetne svjetove. Proces remitologizacije javlja se u dvadesetom stoljeću, odnosno u vrijeme kada i znanost i umjetnost proživljavaju krizu zbog nemogućnosti da ponude konačne odgovore na fundamentalna pitanja ljudske egzistencije. Mitske semantičke i recepcijske specifičnosti korelirale su s poetikom umjetnosti kraja stoljeća. Ističući iznimno snažni

emocionalni talog koji nastaje njegovom višestoljetnom uporabom i tradicionalnu povezanost s kolektivnim nesvjesnim, Ljiljana Gjurgjan naglasila je snagu semantičkoga naboja kojeg mitski intertekst pridaje umjetnosti te zaključila da se zahvaljujući ovim intertekstualnim elementima umjetnost *fin de siècle* po svom tonu približila govoru religije. (Gjurgjan 1995: 44)

Eleazar Moisevič Meletinskij (1918. – 2005.) u svojoj knjizi pod naslovom *Poetika mita* iznio je stav da je „mitologizam“ karakteristična pojava u književnosti XX. stoljeća i kao umjetnički postupak i kao odnos prema svijetu na kojem se temelji taj postupak (Meletinskij 1983: 301). Isti autor ističe kao važnu osobinu neomitologizma 20. stoljeća vezu s neopsihologizmom, odnosno s univerzalnom psihologijom nesvjesnoga. Za mitologizam 20. stoljeća karakteristično je baš spajanje dubinske psihologije i snova s mitskim i mitološkim (Meletinskij 1983: 303).

Priče iz davnine svoj specifičan umjetnički svijet grade na mitskim principima, a njihova je autorica odabrala apstrahirano mitsko vrijeme pretrkršćanske starine koju su istraživači slavenske mitologije povezivali sa zajedničkom prapostojbinom drevnih Slavena i apstrahirane prostore povezane s prirodnim obilježjima tla (krčevina, šuma, krševit primorski kraj...) ili mitskim prostorima (zlatni dvori na oblaku, pećine od oblaka, Kitež-planina, Legen-grad...). Umjetnička specifičnost vremena u kojemu se ove priče odvijaju proizišla je iz povezanosti apstraktne davnine karakteristične za bajke kao književnu vrstu i davnine koju su znanstvenici i istraživači slavenske mitologije povezivali s vremenom pokršćavanja Slavena u kojemu se još čuvala stara vjera i štovala božanstva koja su drevni Slaveni štovali u prapostojbini. B-M¹ je u oblikovanju priča koristila poticaje, motive i likove koji se javljaju u raspravama slavenskih filologa i istraživača slavenske mitologije, a u nastavku teksta posebno ćemo opisati motive i likove koji se javljaju u raspravi Natka Nodila *Stara vjera Srba i Hrvata*.

2. Ranije studije o intertekstualnoj vezi *Stare vjere i Priča iz davnine*

Brojne su se studije bavile folklornim, mitološkim i usmenoknjiževnim ishodištima ovih priča. Književni povjesničari i folkloristi (Bošković-Stulli 1970: 165; Skok 1995: 95; Zima 2001: 99; Kos-Lajtmán i Horvat 2009: 194–195; Protrka Štimec 2015: 660) navode Nodilovu studiju kao jedan od stručnih radova o praslavenskoj mitologiji, koji je, uz djela Afanasjeva i Tkanyja, potaknuo B-M da diskurs svojih priča oblikuje pomoću elemenata stručnoga i znanstvenoga diskursa o praslavenskoj mitologiji.

O slobodnom odnosu B-M prema mitskim elementima preuzetih iz rasprava Afanasjeva i Nodila pisala je Maja Bošković-Stulli u studiji „*Priče iz davnine*“ i *usmena književnost* (Bošković-Stulli 1970: 170). Ta se studija podjednako bavi poticajima iz usmenih tradicija i „onima iz literarnih spomena stare slavenske mitologije“ (Bošković-Stulli 1970: 164), a već je ovdje naznačeno da je ta dva izvora u *Pričama* teško razdvojiti. Iz dalje analize primjera bit će vidljivo da je to i zbog toga što i same studije

¹ U nastavku teksta ime književnice Ivane Brlić-Mažuranić bit će označeno ovom kraticom.

o slavenskoj mitologiji (Nodilo i Afanasjev) navode brojne i opsežne primjere zapisa usmene tradicije pa je njima posredovan i usmeni intertekst u *Pričama iz davnine*. Ova rasprava sagledava i utjecaj teorijskih radova Afanasjeva i Nodila, a autorica tek u bilješki oprezno navodi kako je Nodilova rasprava „Ivani Brlić-Mažuranić, sudeći po mnogim znacima, morala biti poznata“ (Bošković-Stulli 1970: 165).

Komentirajući autobiografske iskaze B-M o poticajnim tekstovima i izvorima motiva u pričama Joža Skok (1995: 95) iznosi sljedeće:

Svoje izvore kao i poticaje sama je otkrivala iako je pritom možda i preglasila utjecaj Afanasjeva s njegovim djelom o mitologiji starih Slavena, kao i ruske bajke općenito, a nedovoljno naglasila poticaje hrvatske mitologije koju je najvjerojatnije upoznala i u znanstvenom djelu Natka Nodila, te u hrvatskoj usmenoj tradiciji. Dobrim dijelom je to i stoga što su za nju pojmovi slavensko i hrvatsko nerijetko bili sinonimi i što je u nje zamjenica naši također označavala oba pojma.

Raspravljajući o tematsko-motivskim vezama u stvaralaštvu Vladimira Mažuranića i Ivane Brlić-Mažuranić Andrijana Kos-Lajtmán i Jasna Horvat zaključuju kako je teško reći je li Ivana čitala Nodila, ali je na temelju *Prinosa za pravno-povijesni rječnik* Vladimira Mažuranića koji je nastajao od 1908. do 1922. nesumnjivo da ga je njezin otac dobro poznao „s obzirom da ga uvodi kao značajnu referenciju u tumačenjima čitavu niza pojmova“ (Kos-Lajtmán i Horvat 2009: 195). Kako ova rasprava svjedoči i o intelektualnoj komunikaciji u obitelji spisateljice, vjerojatno je da je ona baš zahvaljujući svojem ocu, Vladimiru Mažuraniću došla u dodir s Nodilovom studijom.

3. Natko Nodilo kao autor rasprave *Religija Srbâ i Hrvatâ na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog*

Jedan od autora koji su usmenim tradicijama pristupili ugledajući se prvenstveno u dostignuća suvremenih europskih znanstvenika svojega vremena bio je Natko Nodilo.² On je u razdoblju od 19. srpnja 1884. do 18. siječnja 1890. na sjednicama filologičko-historičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti čitao studiju pod naslovom *Religija Srbâ i Hrvata, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog* koja je u devet nastavaka i s dodatkom ispravka objavljivana u *Radu JAZU* u brojevima za isto razdoblje. U ispravcima i dopunama objavljenima u 30. knjizi *Rada* 1890. godine, Nodilo zamjenjuje termin *religija* iz naslova terminom *stara vjera*. Splitski izdavač Logos izdao je pod tim izmijenjenim naslovom 1981. godine pretisak cjelovite studije na sedamstotinjak stranica te je nakon njega porastao znanstveni interes za ovu, tada već pomalo zaboravljenu, raspravu.

U uvodu prvoga dijela svoje studije, autor je naveo cilj istraživanja i opisao metodologiju kojom se služio u svojem radu. Prvenstveno je usmjeren na istraživanje

² Natko Nodilo (Split, 31. kolovoza 1834. – Zagreb, 21. svibnja 1912.) nakon studija u Zadru i Beču djelovao je kao gimnazijski profesor u Splitu te se zajedno s Mihovилоm Pavlinovićem i Lukom Botićem zalagao za širenje ideja narodnoga preporoda u Dalmaciji. Na poziv Strossmayera i Račkog, 1874. počinje predavati opću povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Tijekom akademske godine 1890./91. bio je rektor, a u narednoj akademskoj godini prorektor Zagrebačkog sveučilišta.

već zapisanih tekstova usmene književnosti i na potragu za ostacima arhaičnoga mitskog sloja ili vjerovanja starih Hrvata i Srba o kojima svjedoče zapisane pjesme, ali i pripovijetke, zagonetke, poslovice, običaji. Njegova je rasprava oblikovana kao rekonstrukcija sustava stare vjere, a u središtu su interesa glavna božanska bića. Nodilov prikaz njihovih osobina temeljen je na usmenim tekstovima koji su bili povezani s obredima žrtvovanja, a to su uz himne, epske pjesme i tzv. *kazavice*, odnosno priče u prozi (Nodilo 1885 I: 60)³.

Teorijsko ishodište analitičkoga pristupa ovoj građi slijedi tada još uvijek popularne pisce koji pripadaju širokoj skupini znanstvenika širom Europe objedinjenih oko istraživanja vedskih tekstova i rekonstrukcije praindoeuropske mitologije. Nodilovu bliskost s idejnim konceptom solarnih mitologa potvrđuju i brojne pozivne bilješke na *Njemačku mitologiju* Jacoba Grimma (1785. – 1863.), na eseje i prijevode predvoditelja mitološke škole Maxa Müllera (1823. – 1900.) i na radove suvremenoga talijanskog književnika, sanskritologa i publicista Angela de Gubernantisa (1840. – 1913.) o biljnom i životinjskom simbolizmu. U europskoj humanističkoj misli tijekom druge polovine 19. stoljeća, solarna je mitologija bila prihvaćena i plodna paradigma koja je rezultirala brojnim studijama, a kasnije i raspravama i propitivanjima.

Jakob Grimm je sa svojom raspravom *Njemačka mitologija* (1835) postao začetnikom mitoloških istraživanja temeljenih na usmenoj pripovjednoj građi. Tijekom druge polovine 19. stoljeća, na njegovu su se raspravu nadovezala istraživanja Maxa Müllera. Ovaj je znanstvenik, kao učenik Schellinga i Boppa, otišao 1848. u Oxford kako bi surađivao pri izdavanju *Veda* te je, uvažavajući rezultate indoeuropske poredbene lingvistike, u svojoj raspravi *Komparativna mitologija* (1856) ponudio ključ za razumijevanje arijskih tradicija na temelju poredbene filologije i vedskoga sanskrt (Dorson 2010: 317). Same je vedske bogove ovaj autor prvenstveno opisivao kao solarne simbole, dok su Adalbert Kuhn (1812. – 1881.) i Wilhelm Schwartz (1821. – 1899.) vidjeli u njima slikoviti i metaforički prikaz vremenskih nepogoda (Meletinskij 1983: 25).

U folkloristici se ova škola naziva *mitološkom* jer su njezini pripadnici u narativnim temeljima bajki i epskih tvorevina prepoznavali solarne simbole i simbole nepogoda, Sunčeve i Mjesečeve cikluse i druge mitske predodžbe. Većina predstavnika ove škole kao građu je koristila tradicijske usmene bajke, a ovome su pravcu istraživanja bile suprotstavljene migracijska i antropološka teorijska paradigma. Nodilo je metodološki slijedio principe pripadnika škole solarne mitologije, a na tragu pozitivističkih spoznaja indoeuropeista svojega vremena, bio je svjestan i mjesta slavenske jezične skupine u

³ Iako suvremeni autori pri navođenju Nodilove rasprave uglavnom koriste noviju paginaciju iz Logosova pretiska objavljenoga 1981. godine, u ovome su radu svi navodi obilježeni prema prvom izdanju u *Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, budući da sam studiju preuzela iz digitalne zbirke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Autorica *Priča iz davnine* mogla je ovu studiju čitati jedino iz zasebnih svezaka koji su izlazili od 1885. do 1890., a koji su u navodima u ovome tekstu iza godine u kojoj su objavljeni označeni i rimskim brojem poglavlja studije. Sam je Nodilo u svim poglavljima, pa i u X. koje donosi ispravke i sugestiju novoga naslova „Stara vjera“ koristio naslov „Religija Srbâ i Hrvatâ na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog“ pa je taj naslov naveden u popisu literature na kraju članka.

tom kontekstu. U metodološkom uvodu raspravi, iznio je tezu da su slavenske usmene priče bolje od većine ostalih jezičnih grana očuvale arhaična arijska vjerovanja:

Uspinju se, gdje kad, slavenske priče do najviših vrhova arijskih tradicija, kud se još raznježe vjerovanje Arijata ukupnih. Osobito glede Zore i triju sunčanih lica u noći, kazivanje slavenskih priča donekad ponavlja kazivanje Rigvede. Ovo izloži na široko talijanski sanskritolog, A. de Gubernatis, kome po ženi Ruskinji dobro poznati bijahu Rusi i ruske skaske. Latinskom prijaznosti i nepristranosti; Gubernatis lasno pripušta, da su slavenske priče najčistije, najmanje strošene, između onih priča europskih naroda, koje sačuvaše ostataka od arijskog vjerovanja. (Nodilo 1885 I: 61–62)

Mitološkoj su školi pripadali i ruski znanstvenici Fjodor Ivanovič Buslajev (1818. –1897.) i Aleksandar Nikolaevič Afanasjev (1826. – 1871.), no bilješke koje prate Nodilovu raspravu upućuju da se znatno više oslanjao na zapadnoeuropske autore, nerijetko koristeći literaturu na njemačkom jeziku. O tome svjedoče navodi prijevoda Müllerovih rasprava, ali i prepričani sažeci usmenih pripovijedaka prema antologiji na njemačkom jeziku Friedricha S. Kraussa *Sägen und Marchen der Südslaven* (Leipzig 1883. – 1884.). Karakteristično je također da, unatoč komparativističkom pristupu te poredbama naznačenoga korpusa zapisane hrvatske i srpske usmene građe s indijskim, antičkim grčkim i rimskim izvorima te skandinavskim *Edama*, relativno malo koristi mitska istraživanja znanstvenika koji pripadaju drugim slavenskim narodima te to i navodi u svojem radu:

Nešto kao hipoteza biti će i ovo, što sad kanimo reći. Mi rado ne pretresamo slavensku mitologiju, te se i ne mičemo sa stope srpske i hrvatske, već ako to od nas zahtjeva potreba neke koordinacije našega sa slavenskim mitom. (Nodilo 1887 IV: 121)⁴

Nodilo polazi od teze da je slavensko obredno pjesništvo podudarno s indijskom *Vedom*, iranskom *Avestom* i germanskom *Eddom* te slijedi pravac koji su zacrtali zapadnoeuropski solarni mitolozi. Vrlo često referira na teme i motive iz indijske baštine, posebno na *Rigvedu*. Njegova se rekonstrukcija slavenskoga bajoslovlja razlikuje od prethodnih autora po tome što je svoj rad temeljio na analizi epskih i baladnih tekstova sabranih na južnoslavenskom prostoru, dok su mu usmene pripovijetke bile tek sekundarna građa. Nodilo je tako, svojim istraživanjem, skrenuo pozornost istraživačima usmene poezije, da se ispod sloja povijesno motiviranih likova i događaja, u zapisima južnoslavenskih epskih pjesama, nazire arhaičan sloj mitskih figura i narativnih obrazaca. Iako likovi spominjani u pjesmama nerijetko imaju druga imena, piscu studije to ne smeta da u njima prepozna „prežitke mitičnih tvorbi“. Jedna je od osobina njegova zgusnutoga stila referiranje na različite tipovi mitskih slojeva i njihove međusobne poveznice. Kao poredbeni materijal nerijetko su uključene sastavnice antičkih grčkih i rimskih mitologija, biblijski i kršćanski legendarni sloj te svjedočanstva misionara i pripadnika drugih naroda o slavenskim običajima i vjerovanjima.

⁴ Kako ovaj komentar nije naveden u uvodnim napomenama nego tek u četvrtom dijelu rasprave, moguće je da je nastao kao odgovor na komentare suvremenika koji su tekst slušali ili čitali.

Cjelokupna struktura studije o staroj vjeri podređena je solarno-mitološkoj paradigmi. Rekonstrukcija mitskoga sloja u usmenim tradicijama u studiji je oblikovana oko Sunca kao središnjega mitskoga odnosno božanskoga lika. Prvi dio rasprave bavi se parom Vida ili Svantovida i Vide koje ovaj autor izdvaja kao vrhovne bogove Južnih Slavena, preko blizanačkog para Pojezde i Prijezde povezanih s likom Zore koju ubraja među važnija božanstva, a zatim slijede tri poglavlja posvećena Suncu. U nastavku se analiziraju tekstovi koji upućuju na gromovnika Peruna i Oganj. S ovim su mitskim likovima usko povezane vile, česti likovi usmenih pjesama i priča o kojima piše da su meteorna bića (Nodilo 1888 VII: 181). Preposljednje je poglavlje posvećeno vjerovanjima o pokojnicima koja naziva religijom groba, a raspravu zaključuje poglavlje o Mjesecu i Danici. Najvažnija osobina cjelokupne studije je autorova težnja da oblikuje likove Sunca, Zore, Gromovnika, Mjeseca i drugih antropomorfn prikazanih mitskih likova Olimpa Hrvata i Srba na temelju građe koja obuhvaća zapise hrvatskih i srpskih deseteračkih narodnih pjesama, pripovijedaka te drugih manjih usmenih formi i običaja.

Na više se mjesta u svojoj raspravi Nodilo bavi dodirima između pretkršćanskoga slavenskoga i mlađega kristijaniziranog biblijsko-mitološkoga sloja ili dodirima između stare i nove vjere. Posebno traga za poveznicom između božanstva groma i njegova kristijaniziranoga parnjaka svetoga Ilije. Nakon što je gromovnika Peruna povezo s Thôrrom iz *Edde* i Indrom iz *Rg-Vede*, analizira pjesmu *Sveci blago dijele* te u Gromovniku Iliji prepoznaje njihova nasljednika i zaključuje: „Kroz ovu pogansku pjesmu provlačena je nit hristijanska, koja joj razne komade vezuje po misli nove vjere.“ (Nodilo 1888 VI: 136).

Rasprava obiluje navodima usmenih pjesama, poslovice i zagonetki te prepričanim sažecima pripovjednih tekstova te donosi osobito mnogo primjera koje autor povezuje s elementarnim pojavama ključnima su za solarnu mitologiju: Sunce, Mjesec i Oganj. Iako predstavlja opsežno i zahtjevno štivo, čitatelju nudi zaokruženu viziju sustava stare vjere koji je Natko Nodilo oblikovao na temelju iščitavanja velikoga broja do tada objavljenih rasprava o mitologiji te antologija i zbirki usmene poezije.

4. Tumač imena iz *Priča iz davnine*

Pored same zbirke, kao građu za analizu mitskoga interteksta u zbirci i točnije određenje izvora mitskih motiva u pričama, većina je književnih povjesničara koristila i autoričinu paratekstualnu popudbinu zbirci. Genetteovom terminologijom, paratekstualni elementi dovode tekst u vezu s društvenim kontekstom. Paratekstualne sastavnice mogu biti naslovi, predgovori i pogovori, bilješke i slični elementi koji su objavljeni zajedno s tekstem ili mu na neki način pripadaju. Drugu vrstu objašnjenja knjige ili djela zainteresiranom čitatelju čine različiti oblici svjedočenja autora o tekstovima ili neki drugi iskazi koji nisu sastavni dio teksta. Za prvu skupinu elemenata ovaj autor koristi termin *peritekst* – takozvani unutarnji paratekst, a za drugu *epitekst* ili vanjski paratekst. *Tumač imena* koji prati sva tri izdanja *Priča iz davnine* objavljena

za vrijeme autoričina života pripada prvoj skupini, dok su *Autobiografija*, objavljena i neobjavljena epistolarna građa te različiti rukopisni tekstovi i bilješke nastale tijekom čitanja rasprava Afanasjeva i Tkanyja oblik epiteksta ili vanjskoga parateksta relevantnoga za uspostavljanje odnosa između diskursa *Priča* i diskursa slavenske mitologije.

U *Tumaču imena* autorica kratkim natuknicama objašnjava značenje i porijeklo imena nekih od likova i pojmova u djelu. Bilješke su sažete, svode se na ključne odrednice pojmova i namijenjene su kontekstualizaciji likova i mjesta iz *Priča* u idealiziranu praslavensku davninu. Ovaj je oblik autorske pomoći u semantizaciji teksta prvenstveno namijenjen čitateljima kako bi im pomogao u uspostavljanju odnosa djela i društvenoga konteksta. Kako su *Priče iz davnine* djelo koje je namijenjeno mlađoj čitateljskoj publici, a uključuje likove povezane sa sustavom slavenske mitologije, objašnjenja su jako pojednostavljena. U većini prijevoda ove zbirke na strane jezike, tumač je sačuvan u svojem izvornom obliku, čak i onda kada se radilo o prijevodu na jezike čija kultura ne pripada slavenskom krugu. Činjenica da je autorica istovremeno pisala *Priče* i objašnjenja pojmova u njima svjedoči o njezinoj svijesti o potrebi da širem krugu čitatelja približi spoznaje o vjerovanjima i običajima starih Slavena te o autorskoj intenciji prema kojoj pojmovi i likovi iz slavenske mitologije igraju važnu ulogu u razumijevanju semantike teksta.

U svojoj je raspravi Maja Bošković-Stulli utvrdila kako zbirka nije bila pod utjecajem solarne mitološke teorije i dodala:

(Izuzetak su jedino mitološka tumačenja što ih je autorica dodala na kraju knjige, tumačenja koja ni po drugim podacima nisu baš pouzdana.) (Bošković Stulli 1970: 165).

Ova interpretacija sagledava bilješke u *Tumaču imena* kao zaseban dio što je vidljivo i iz još jedne napomene o otoku Bujanu i kamenu Alaturu, koju autorica također bilježi u zgradama (Bošković-Stulli 1970: 166). *Tumač imena* pak, kao oblik periteksta, svjedoči o odnosu zbirke i njezina stvarnoga društvenog konteksta koji podjednako uključuje intendiranu recepciju i stručni diskurs rasprava solarnih mitologa koji je bio poznat autorici.

Natuknice koje su obuhvaćene *Tumačem imena* obuhvaćaju, pored likova preuzetih iz rekonstrukcije slavenskoga Olimpa (Bjesomar, Svarožić, Zora-djevojka...) i pojmove vezane uz arhaične obrede i vjerovanja (krijes, kolede,...) te manje poznate pojmove (omaja ili omaha). Iako nevelik svojim opsegom, a s aspekta mitoloških i folklorističkih istraživanja prilično oskudan, ovaj tumač, možda rječitije od autoričinih autobiografskih svjedočanstava, upućuje i na udio Nodilove rasprave među kreativnim poticajima za nastanak priča. Budući da su objašnjenja pojmova pisana istovremeno kada i same priče, natuknice upućuju na autoričinu lekturu iz toga vremena.

5. Primjeri poveznica *Priča iz davnine* s Nodilovom raspravom

5. 1. *Kako je Potjeh tražio istinu*

Sva tri izdanja *Priča iz davnine* objavljena za autoričina života otvara priča o Potjehovoj potrazi za istinom. Njena je prva rečenica temporalni obrazac situiranja radnje i standardni formulativni iskaz: „Bilo je to u vrlo davno doba.“ (B-M 2011: 13) Ovom se ustaljenom pripovjednom formulom uspostavlja povezanost svijeta umjetničke bajke s atmosferom i formulativnošću karakterističnom za usmeno pripovijedanje te s načinom stvaranja maštovitih mogućih svjetova u tradicionalnim pričama. Ona istovremeno, kao arhitekstualni obrazac, ali i kao i naslov cijele zbirke koji upućuje na isto apstrahirano, ali i univerzalno davno vrijeme, usmjerava čitatelja na zamišljanje mitskoga pravremena.

Svi su istraživači praslavenskoag mitskog sloja u *Pričama* lik Svarožića koji se javlja u ovoj priči povezali s mitološkim studijama koje je autorica čitala, no uglavnom su njegovo ishodište prepoznavali kod Afanasjeva. O Svarogu i Svarožiću pisao je i Nodilo u IV. svesku svoje studije pod naslovom *Sunce dvanaestoliko i gradnja mlade godine* i pritom se pozvao na raspravu Vatroslava Jagića *Mythol. Skizzen – Svarog und Svarožić*, objavljenu u *Arhivu za slavensku filologiju* IV (1880, 412-427):

Sin je Svarogov, t. j. Svarožić, taman Sunce, po starim tekstima ruskim, u kojima se veli: „Sunce car, sin Svarogov, koji je Dažbog.“ A kao da ima i više Svarožića, jer isti ruski spomenici Svarožićem nazivlju Ognja, ili Ognjeve u množini. Meni se sve čini, da je, u mitologiji sjevernih Slavena, Svarog i Svarožić ono, što je u našoj Bog i Božić, biva to Car nebesni i Sunce, njegov sin, koji se uždio na Ognju mlade godine. (Nodilo 1887 IV: 122)

Kako su i Nodilo i Afanasijev svoje radove temeljili na solarnomitološkoj paradigmi, razumljivo je da obojica jedno od važnijih slavenskih božanstava povezuju sa Suncem. Kao mogući poticaj za priču o Potjehu ovdje se pojavljuje rima koju nalazimo i u invokacijskom stihu pjesmice uključene u ovu priču „Moj božiću Svarožiću“.

Likovi bjesova iz ove priče mogli su također biti inspirirani Nodilovim razmatranjem sukoba Bogova i Bjesova u staroj vjeri:

Po općoj slavenskoj mitologiji, *Bozi*, koji će biti naša Sunca, vladaju od ljeta mladog do jeseni, gdje ih u premoći zamjenjuju *Běsi*. Riječ je *Bijes* i naša. Koješta zlo čini se „od bijesa“, ili „od objesti“; a kad rečemo psetetu: „bijes te skolio!“ iz izreke proviru je biće živo, koje opkoljava. Bijesi su godišnji zlikovci, što biju sunčane Bogove, a straše ljude. (Nodilo 1887 IV: 115)

Gljučna mitska opozicija između nebeskoga i podzemnoga svijeta, odnosno prikaz toposa sukoba dobra i zla u priči o Potjehu prikazan je u prvom poglavlju rasprave u staroj vjeri:

Sazdan je visoki Biograd i svijetla Bajevina, bijela i sretna sjedišta bogova, gdje su dvori samotvori i zlatni stoli; a njima nasuprot stoji, negdje onamo u neizvjesnoj daljini, tamna Udina, niski ad, od blijeda srebra i smeđa bakra, gdje sumorno sjedi Crni Bog, uz crnu pratnju svoju. (Nodilo 1885 I: 64)

U završnom dijelu ove priče, slika zlatnog dvora Svarožićeva dominira kao metaforički prikaz nagrade za plemenitu i uzoritu družbu bez krivice na srcu:

Pred njima ni gore ni doline, ni brda ni ravnine ni ničega, nego se pružio bijeli oblak kao bijelo more. Bijeli oblak, a po njemu rumen oblačak. Na rumenom oblačku stakleno brdo, na staklenom brdu zlatan dvor, a do dvora široke stube vode. Bijaše ono zlatan dvor Svarožića. (B-M 2011: 32)

Stakleno brdo prikazano na ovoj slici objašnjeno je i u Nodilovu tekstu:

Već u dva navrata pripomenusmo, da je kamen arijska metafora za nebo, to najskoli za nebo noćno. I stakleno brdo pogdjekojih naših priča ima isto značenje, samo da je ono postanja novijeg. Kad Slaveni staklo upoznaše, kako sa glatkim mramorom, tako i sa glatkim a prozirnim staklom stadoše porediti nebo u noći. Otuda nam stakleno brdo, ili stakleni brijeg. (Nodilo 1886 II: 231)

Autorica *Priča* ovaj motiv dopunjuje omiljenim motivom oblaka te ga preoblikuje u cjelovitu novu sliku različitu od polaznoga teksta.

5. 2. *Sunce djever i Neva Nevičica*

U priči o Nevi Nevičici lik djelomično antropomorfiziranoga Sunca jedan je od glavnih likova. Iako njegov literarni opis nije potpuno podudaran opisima koje Nodilo prezentira u tri sveska svoje studije u kojima se bavi njegovim mijenama kroz godinu, veoma je vjerojatno da je i njihovo čitanje potaklo književnicu u oblikovanju segmenata priče.

Opisujući običaje vučara koje smješta u vrijeme zimskoga solsticija, Nodilo navodi i priču iz okolice Varaždina (prepričanu prema Kraussovoj zbirci *Sägen und Marchen der Südslaven* II, 54) o mlinu u koji dolazi vučica koja se transformira u ljudsko biće.⁵ Interpretacija navodi Nodila da mlin protumači kao ljetno bogatstvo koje u zimskoj noći nestaje, a za glavnu junakinju tvrdi da je „žena nebesnog mlinara, a mati nekog Sunca, (koja) postaje vučica.“ (Nodilo 1887 IV: 136–137) Sama priča, a i njezina interpretacija u skladu s paradigmom solarne mitologije, mogla je biti poticajna za oblikovanje uvodnih motiva priče o Nevi. Vučica koja se transformira u ljudsko biće zamijenjena je imenom slavenske boginje Mokoš⁶, mlin kao mjesto radnje u kojem čitatelj upoznaje Nevu Nevičicu javlja se na početku radnje, a par mlinara i mlinarice, u djelu B-M prikazan je uglavnom realistično uz pridodavanje izrazito negativnih karakternih osobina.

⁵ Budući da je Krauss u zbirku uvrstio i Valjavčeve tekstove, vjerojatno se radi o priči naslovljenoj *Vučica* koja je u 1. izdanju zbirke Matije Valjavca iz 1858. navedena pod brojem XLVII na str. 240–241.

⁶ Pri odabiru ovoga imena B–M bila je inspirirana ruskim mitološkim izvorima. Nodilo u svojoj raspravi kao jednu od važnijih boginja navodi Vidu te se poziva na njemačkoga kroničara Helmholda koji isto božanstvo naziva Živa (Nodilo 1885 I: 111). Afanasjev navodi ime Mokoš no istovremeno napominje kako nije dovoljno objašnjeno (Bošković-Stulli 1970: 166). Prema *Kijevskom ljetopisu*, koji opisuje čin postavljanja kipova vrhovnih slavenskih božanstava 980. godine, paralela Živi je Mokoš, koja se naziva i *Majka Vlažna Zemlja*. (Marjanić 2002: 176)

Osim sižea koji povezuje proces odrastanja i bajkovitu ljubav glavne junakinje s Oleh banom i proces odrastanja „nejakog zimskog Sunašca“ do „vladara svijeta kojeg sluša nebo i zemljica“ (B-M 2011: 197, 200), usporedba tekstova uputit će na neke motivske i leksičke podudarnosti. Motiv omaje i njegova semantizacija javljaju se u oba teksta:

Da ih se božja moć dotakne, muškarci, na osvit Đurđevih dana, kupaju se u rijekama, a žene po gradinama, u mirisnoj omaji. Omaja je voda, što se omahuje i prska s kola vodeničnog, a bijaše zacijelo sakralna našim starima. (Nodilo 1887 V: 154)

Mitski i arhaičan motiv vode s apotropejskom funkcijom objašnjen je i u tekstu priče u funkciji prikaza glavne junakinje:

Bila pak u mlinara kćerka, krasna djevojčica, a zvali je Neva Nevičica. Čim se bijaše ona rodila, okupale ju vile u omaji, te se od nje svako zlo odmahivalo kao voda od mlina. (B-M 2011: 198)

Iako se ne radi o imenu mitskoga bića, isti pojam B-M objašnjava i u *Tumaču imena*:

Omaja (omaha). Voda, što se omahuje od mlinskog kola. U toj vodi i danas seoske žene kupaju djecu da bi se od njih zlo omahivalo. (B-M 2011: 234)

Ime glavne junakinje i motiv Sunca koje u vrijeme ljetnoga solsticija žari i omarom mori neprijateljsku vojsku mogli su biti potaknuti slikovitošću zagonetke koja pod metaforom dijaloga dviju „neva“, gornje i donje, skriva molbu žedne zemlje koja u vrijeme ljetne žege iščekuje i moli kišu (Nodilo 1885 I: 113). U priči o Nevi, Sunce tek na kraju u svojem monologu, Nevu naziva nevjestom te tako semantizira i kontekstualizira njezino ime unutar sižea priče.

5. 3. Šuma Striborova

Prema autoričinu iskazu, postanak ove priče motiviran je Afanasjevljevom studijom i opisom malih kućnih duhova koji su prema ruskom izrazu Domovije prozvani Domaći. O duhovima predaka, ujedno i zaštitnicima domaćinstva, Nodilo piše u pretposljednem osmom poglavlju pod naslovom *Religija groba*, no njegova slika „domaćih bogova“ dosta se razlikuje od prikaza dobroćudnih čovječuljaka s crvenim kapicama.

Jedna od poetskih slika u priči opisuje noćno putovanje bake i Domaćih prema šumi Striborovoj i izrazito je bogata detaljima:

Jašu oni kroz noć – na jelenu rogovu i paroščići, a na svakom paroščiću zvjezdica. Sjaji se jelen i kazuje put, a za njim juri dvanaest vjeverica, a u svake vjeverice dva oka kao dva draga kamena. (B-M 2011: 40)

Motiv sjajnih rogova i paroščića mogao je biti motiviran primjerom iz Nodilove rasprave u kojem se navode stihove (ovdje 1–10) ženske pjesme 55 iz Vukove zbirke, knj. I:

Boga moli mlado momče: – Daj mi, Bože, zlatne roge, – i srebrne paroščiće, – da probodem boru *Koru*, – da j a viđu, šta j ' u boru. – Bog mu dade zlatne roge, – i

srebrne paroščiće, – te probode boru koru. – Al' u boru mlada moma, – pak zasija kano sunce. (Nodilo 1887 V: 125)

Nodilova interpretacija Vukova zapisa dovodi ga u vezu sa solarnim mitom:

Pjesmi pečat davnosti utisnuše jošter „zlatni rozi i srebrni paroščići“. Rozima zlatnim i srebrnim, t. j. zrakama svojim, po arijskom nazoru, biju se svijetli bogovi protiv tamne sile noći i zime. A od poganske je davnine ovdje i sama vrsta drveta, bor, premda se novo čini ono sročeno: „te probode boru koru“. Radi svoje jedrine i vječnog zelenila, a još više radi obličja svoga voća, bor je drvo phallično, pa naslućuje rođaj, te i ponovni rođaj, neumrlost. (Nodilo 1887 V: 125)

Poetska slika bliska je i prepoznatljiva, ali su kontekst i semantika drukčiji. Uz kreativnu maštu, šuma plodnih borovih stabala lako stvara mitsku sliku vječne mladosti koja glavnoj junakinji može biti primamljiv cilj i oslobođenje iz nevolje koja ju je snašla. Ujedno, ovaj ulomak mogao je biti poticajan i u procesu transformacije imena praslavenskog Striboga u ime starješine i vladara šume, Stribora.

5. 4. Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica

Kako je u Nodilovoj studiji vilama posvećen cijeli sedmi svezak, B-M je u njemu našla poticaj za neka imena i motive svojih priča. Motivsku povezanost ulomka o vili Andesili iz Nodilove studije i prikaza pokušaja jedne od vila zatočnica da naudi Jaglencu otrovom, uočila je već Maja Bošković-Stulli (Bošković-Stulli 1970: 170). Ulomak je motiviran usmenom pjesmom u kojoj je središnji lik Zmaj Ognjeni Vuk prikazan kao junak s antropomorfnim obilježjima:

Po pučkoj pjesmi, vile uložile i na Zmaj-Ognjenog Vuka, kad on zaspao. Igra kolo vila, koje na, svaki način hoće, da se junaka nagledaju, pa njega žele uhvatiti i svezati. Nego, pusti Zmaj vatrom pali i sabljom siječe, te brani sebe. Onda Andesila, vila kolovođa, „zlatnu kupu vina natočila, [...] zatrova ga travom svakojakom“, i kupu zatrovana vina izloži na putu. Ožednjeli Zmaj dotrči i pije, pa zaspao opojen. Kad on spava, eto Andesile, koja će mu odmah svezati ruke. Kod Zmaja tad „kolo uhvatiše, – uhvatiše iz planine vile, – pak okreću kolo naokolo“, i „Vukova lica nagledale se“. (Nodilo 1888 VII: 191–192)

Vile i Zmaj Ognjeni u priči o Jaglencu smješteni su u izdvojeni prostor mitske planine te se njihov prikaz i ovdje razlikuje od prethodnoga ulomka:

Samo u Kitež-planini bijaše se još zaklonio posljednji Zmaj Ognjeni, a dvorilo ga sedam vila Zatočnica. Zato bijaše strašna Kitež-planina. (B-M 2011: 121)

Opis zaštićenoga vrha planine uključuje i motiv oborane brazde koja štiti prostor:

Oko jezera bijaše livadica, a oko livadice brazda, davno izorana. Preko ove brazde nisu iz planine smjeli doći ni Zmaj ni vile ni nikakove strahote. (B-M 2011: 125)

Objašnjenje ovoga motiva povezanoga s narodnim običajima dao je i Nodilo u svojem radu:

Momačko i djevojačko kolo naše plugom vuče brazdu i oda zla oborava selo: po latinskom obredu i Romul plugom oborava svoj grad, kome niski nasip, ili svetu brazdu, gdje preskoči Remo platiće to glavom. (Nodilo 1887 IV: 176)

U priči o Jaglencu i Rutvici prikazano je kako vile izazivaju oluju u Kitež planini. Nodilo raspravlja o vezi vila s Gromovnikom u mitskom sustavu starih Slavena i upućuje i na vezu između vila i oluje:

Ima još i drugih tragova u pučkoj tradiciji, koji nas vode k zaključaju, da je vila pomišljena u nerazriješenoj vezi s gromom i munjom, u oblaku olujnom. Hrast je posvećen bogu Gromovniku; pa baš najviše pod starim kojim hrastom pokazuju se vile onda, kad ih ljudi gdje spaze u šumi, ili u polju. (Nodilo 1888 VII: 199)

Lik Relje koji se javlja pri kraju priče mogao bi biti motiviran i likom sunčanoga Relje o kojem kao o plamenom i brzom biću Nodilo piše u dva navrata, u trećem i sedmom svesku. Njegova mitska snaga prikazana je u nizu pjesama koje o njemu kažu: „Krilati junak bolji je od Miloša i od Kraljevića Marka“ (Nodilo 1886 III: 199). Paralela s ovom usporedbom i obje inačice imena Relja/Hrelja koje Nodilo navodi mogu se naći i u *Tumaču imena* u objašnjenju njegova imena:

Relja (Hrelja). Hrvatska narodna pjesma slavi gdjekad nekoga Hrelju kao boljega i jačeg junaka od samoga Kraljevića Marka (B-M 2011: 233).

Ovi su segmenti Nodilove studije uglavnom potkrijepljeni primjerima epskih deseteračkih pjesama čije stihove autor bilježi u proznom obliku pa je možda i paralelna prisutnost deseteraca u ovoj priči posredovana ovakvim zapisima narodne poezije u mitološkoj studiji, a ne izravnim kontaktom autorice s usmenom poezijom. Uz to, i umetnuta autorska deseteračka pjesma koja opisuje megdan Relje i Zmaja Ognjenoga u priči sadrži brojne ustaljene formulativne obrasce koji se javljaju i u primjerima zapisa usmenih pjesama koje je naveo Nodilo (npr.: Sablju diže, a Boga zaziva!; Mrtav Zmaje u sutjesku pane,...) pa je spisateljica u tvorbi ovih stihova postupila kao pjevač usmenih pjesama koji može, slažući poznate formulativne obrasce, opjevati bilo koji događaj.

5. 5. Ribar Palunko i njegova žena

Za razliku od planinskih vila opisanih u prethodnoj priči, u priči o ribaru Palunko pojavljuju se morske vile, Morske Djevice. Na samom početku poglavlja posvećenoga vilama Nodilo, referirajući na Kukuljevićevu raspravu objavljenu u I. svesku *Arkiva za pověstnicu jugoslavensku* navodi kako se vile mogu pojaviti bilo gdje, u oblacima, na planini, u najdubljem moru ili uz zvijezde te da mogu biti dobre, zle ili ni dobre ni zle (Nodilo 1888 VII: 182). Morske vile kod Nodila povezane su s burom:

Kad burom zapjeni more, u morskome dimu eno vila, koje hitrom nogom stržu vodenu površinu; eno ih na obali, gdje divlje tance izvode i kletve izmeću. Primakne li se ko njima brodom, kad pri buri pjevaju, one će brod izvnuti. Vila tako prijanja za buru, da ona, u čakavskoj primorskoj pjesmici, kaže: „Bura mi je zibarica bila“. (Nodilo 1888 VII: 196)

Morskim se djevicama ili diklicama Palunko obraća stihom nalik na basnu „Kolovrta navrta, ili do jaza mrtvoga, ili do Kralja Morskoga.“ (B-M 2011: 43) i tako ih nagovara da ga spuste u podmorski svijet. Njihove su osobine slično objašnjene u Nodilovom radu i u *Tumaču imena*:

Mrka vila oko Varaždina poznata je pod imenom „morska puca“, drugdje „morska devica“ ili „diklica“. (Nodilo 1888 VII: 188)

Morske djevice (diklice). Hrvatska i slovenska priča nazivlje tako morska čudovišta: do pol tijela krasne djevojke, od pol tijela ribe razdvojena repa. (B-M 2011: 232)

Liku Zore djevojke kao jednom od važnijih likova stare vjere, Nodilo je posvetio drugi dio svoje rasprave. Njezino mjesto u vjerovanjima drevnih Slavena tumači:

Slavenima Zora, kako joj riječ kaže, bijaše „svijetla“ i „vidna“ djevojka.*

*Od korijena zer, svijetliti, viditi (Miklošič, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*). Ruske zagonetke smatraju Zoru nebesnom djevojkom. (Nodilo 1886 II: 208)

Zora-djevojka iz priče o Palunku protumačena je u kontekstu sveslavenskoga sustava vjerovanja:

Zora-djevojka. Stara narodna priča u mnogih Slavena pripovijeda još i sada o Zori-djevojci što ranim jutrom plovi morem na zlatnom čunu sa srebrnim veslom. Stan joj je na otoku Bujanu. (B-M 2011: 231)

Kod ovih je primjera vidljivo da su se neki od likova sustava stare slavenske vjere pojavljivali u različitim mitološkim studijama, no baš primjeri objašnjenja u *Tumaču imena* nerijetko upućuju na Nodilov mitski arhitekst *Priča iz davnine*.

5. 6. Regoč

I priča o Regoču započinje pojavom vila – „doletjele sa oblaka vile, da se malo poigraju sa konjima po vilinskom običaju“ (B-M 2011: br.str.). Prema Nodilovu opisu vila, oblak je njihovo prvotno stanište: „U ponajboljim stihovima pučkim, oblak skoro uvijek prati vilu“ (Nodilo 1888 VII: 182). Ovu je tvrdnju potkrijepio nizom primjera zapisanih stihova usmene poezije.

O toponimu Legen grad koji se javlja u ovoj priči, ali i u primjerima usmenih pjesama zapisanih i tiskanih u zbirka 19. stoljeća vodile su se rasprave. O Nodilovoj raspravi kao mogućoj inspiraciji za korištenje ovoga toponima u pričama pisalo se i u ranije navedenim raspravama (Bošković-Stulli 1970: 171–172; Marjanić 1999: 200; Kos-Lajtman i Horvat 2009: 194–195). Nodilovo tumačenje pojma smješta ga u širi kontekst praindoeuropskih vjerovanja:

te će Legen-grad, ili Legjan-grad, biti ono carstvo noći i zime, koje ustravljavaše sve Arije, pa i naše oce. (Nodilo 1886 II: 200)

Opis mjesta u ovoj priči također ističe hladnoću kao njegovo bitno obilježje:

Sedmi dan pred zoru stigoše do srca ravnice, a u srcu ravnice stajahu porušene zidine strahovito velikoga grada Legena, u kojemu vladaše silna zima. (B-M 2011: 65)

Kao i u drugim pričama, i ovdje autorica mitološku raspravu koristi kao vrelo motiva i dokument arhaičnih vjerovanja koja dalje kreativno transformira.

5. 7. Dvije kasnije nastale priče

Priče *Lutonjica Toporko i devet župančića* i *Jagor* prvi su puta objavljene u trećem izdanju zbirke 1926. godine. Ni sama autorica, a ni književni kritičari i povjesničari nisu posebno isticali razliku između priča objavljenih u prvome izdanju iz 1916. i dviju kasnije napisanih priča objavljenih deset godina kasnije. Svih osam priča sagledava se kao dio nedjeljive cjeline i u procesu interpretacije opisuju se ili svaka zasebno ili kao cjelovita zbirka. Analiza utjecaja Afanasjevlevih studija na *Priče iz davnine* provedena prema rukopisu B-M datiranom 1934. godine (Kos–Lajtman i Horvat 2012: 160–162) pokazuje da su brojni ruski mitski motivi (Poludnica, Lutonja, starac Neumijka/Neumojka, Bagan) uključeni baš u ove dvije priče. U ovim su pričama češće prisutni i rusizmi (maljutak, skorohodi, toporište, rabota,...). Kako, istovremeno, u ovim pričama blijedi trag Nodilova interteksta, moguće je da se je u razdoblju nakon prvoga izdanja *Priča iz davnine* te završetka Prvog svjetskog rata i formiranja nove političke karte Europe i tijekom trajanja građanskoga rata u Rusiji, autorica još intenzivnije nego ranije okrenula ruskoj tradicijskoj građi i čitanju Afanasjeva što je vidljivo u stilistici ovih dviju priča.

6. „Iskre s ognjišta jednog drevnog slavenskog doma“

Dva su različita diskursa pokušala na kraju 19 i početku 20. stoljeća prodrjeti do mitskih prapočela: jedan znanstveni, obilježen učenim etimološkim poveznicama s vedskim sanskritom, drugi umjetnički, zaogrnut velom dječjih priča i opremljen autorskim paratekstom kao naputkom nevinom čitatelju kako se odrediti prema pojmovima i gdje tražiti njihovo porijeklo. Dok je Nodilova studija danas pala u zaborav, *Priče iz davnine* su i stotinu godina nakon objavljivanja prvoga izdanja predmet brojnih analiza, rasprava i novih medijskih aktualizacija. Arhitekstualni elementi *Priča iz davnine*, odnosno Genetteovom terminologijom, segmenti koji upućuju na žanrovsku i diskurzivnu pripadnost, način izražavanja i skup sastavnica koje mogu pripadati općim ili transcendentnim kategorijama, pridonijeli su novijim čitanjima i interpretacijama ove zbirke. U novijim je interpretacijama međusobnih odnosa znanstvenoga i umjetničkoga diskursa, znatno veću ulogu od *Tumača imena*, imali su autoričini tekstovi koji pripadaju vanjskom paratekstu *Priča*. Autorica već u *Autobiografiji*, koja je pisana u vrijeme kad je prvo izdanje *Priča iz davnine* bilo priređeno za tisak, piše:

Bilo mi je nastojanje da u skroz slobodnu invenciju tih priča upletem nazive, likove i duh drevne hrvatske i opće slavenske mitologije, i to one koja je manje poznata (B-M 1997a [1916]: 300).

Na ovome je mjestu, jasnije nego u svojim kasnijim obrazloženjima kreativnoga postupka, B-M izdvojila korpuse „drevne hrvatske i opće slavenske mitologije“, no nije navela izvore koji su je inspirirali u radu. U gotovo svim suvremenim interpretacijama mitoloških izvora u *Pričama*, književni su se povjesničari i folkloristi oslonili na znatno kasniji autoričin iskaz s naizgled spontano prepričanom zgodom iz obiteljskoga života koju je književnica uključila u pismo sinu Ivanu datirano 30. studenoga 1929. koje je

i javno objavljeno u *Hrvatskoj reviji* 1930. godine. U tom često citiranom tekstu, B-M sagledava iz trinaestogodišnje distance početak pisanja *Priča*, svjedoči o impulsima kreativnom procesu i navodi Afanasjeva i njegovo djelo kao svoju lektiru iz toga doba i kao inspiraciju za kreiranje likova Domaćih. No, osim što ovdje prihvaća ruskoga književnika i znanstvenika kao uzor i nadahnuće, ističe na prvom mjestu svoj vlastiti kreativni doprinos u procesu kreiranja fabula s imenima likova vezanih uz praslavensku mitologiju. Uspješnost umjetničkih kreativnih postupaka u artificijelnoj zbirci bajki navela je brojne čitatelje na propitivanje veze usmenih tradicija i *Priča*, a autorica ovdje čitateljima nudi okvirne smjernice za razumijevanje i interpretaciju mitskih i tradicijskih elemenata u pričama.

Način izražavanja u ulomku u kojem je opisan inspirativan događaj sugerira početak minijaturnog pripovjednog djela: „Jedne zimske večeri bio je naš dom, protiv običaja, potpuno tih.“ (B-M 1997b [1929]: 276). U nastavku opisan prasak borove cjepanice u kaminu razbija tišinu i pokreće imaginativni proces koji povezuje objektivnu stvarnost i lektiru. Završna rečenica ovoga ulomka uspoređuje priče i „iskre s ognjišta jednog drevnog slavenskog doma“ (isto). Ulomak je privukao pažnju kritike ne samo kao objektivan iskaz, nego i svojom poetičnošću i metaforikom. Sagledano u povijesnom kontekstu, ovo pismo nadilazi okvire privatne epistolarne komunikacije. U to je vrijeme, nakon što je tri godine ranije objavljeno i treće izdanje zbirke s uključenim dvjema novim pričama, književnica svjesno nastojala internacionalizirati recepciju svog rada. Nakon prijevoda na engleski, švedski i češki, u pripremi je bio i prijevod na ruski jezik koji izlazi 1930. godine.

U *Priče iz davnine* upleteni su intertekstualni slojevi različitih mitoloških studija, pa pored ovdje spomenutoga Afanasjeva i Nodilova rasprava zauzima nemali udio. Osobina ovih rasprava bila je da su međusobno bile intertekstualno umrežene te su spoznaje i istraživanja arhaičnih praindoeuropskih tema i motiva premrežavala europski kulturni prostor od velike Britanije do Rusije. B-M nedvojbeno je bila upoznata sa sadržajem Nodilova rada. Spisateljica je iz ovoga akribično oblikovanoga teksta odabrala primjere i poticaje za oblikovanje svojih mitski inspiriranih priča za djecu. Neka od pojašnjenja u tumaču imena upućuju na Nodilov rad, a niz motiva i likova, posebno njihovih imena potaknut je primjerima usmenih tekstova koje je ovaj autor uključio u svoju eksplikaciju.

Autorica *Priča iz davnine* koristi mikrosegmente znanstvenoga diskursa mitoloških studija (pojmove, motive, likove, sažetke prepričanih usmenih tekstova, rime...), transformira ih te od njih gradi potpuno nove tvorevine. Kako su mitološke studije, pa i Nodilova, svoje zaključke temeljile na usmenim pričama i pjesmama, B-M je amalgamirala poticaje, motive, likove i elemente usmenih tekstova koji su u različitim raspravama korišteni, preobrazila ih i dopunila poticajima iz svakodnevice i drugim sastavnicama vlastita iskustva. U Nodilovu je radu vjerojatno pronašla i brojne arhaične izraze i manje poznate termine bitne za ugođaj priča koji su u vrijeme nastanka zbirke bili manje korišteni u razgovornome jeziku, a danas su još rjeđi (omaja, rakita, gumno).

Postupak uključivanja praslavenske mitske građe kao intertekstualne komponente *Priča iz davnine* bitno se razlikuje od Nodilova pokušaja rekonstrukcije. B-M potpuno je svjesna nedostatka pozitivnih podataka o vjerovanjima drevnih slavenskih zajednica i intencionalno kreira svijet u koji su ugrađeni likovi, običaji i pojmovi na koje upućuju znanstvene rasprave Nodila, Afanasjeva i Tkanija. Za razliku od Nodila koji ponajprije želi opisati vjerovanja o kojima, po njegovu mišljenju, svjedoči sabrana usmena književnost pripadnika hrvatske i srpske etničke zajednice, autorica *Priča iz davnine* želi uputiti na mitski sloj koji povezuje južne, istočne i zapadne Slavene. Takva vizija praslavenske mitologije bliska je panslavenskim idejama s kojima se B-M trajno susretala u obiteljskom arhivu istražujući, među ostalim, dokumente, dnevnike i pisma Andrije Torkvata Brlića. Možda je i ta lektira djelovala i na to da je u kasnijim komentarima mitoloških ishodišta *Priča*, posebno podcrtala utjecaj Afanasjeva i ruskih izvora, a donekle umanjuje Nodilov. Nakon provedene usporedbe, jasno je da je Nodilova studija bila izvor tema, motiva i poetskih slika u *Pričama iz davnina*. Pjesme i priče koje je Nodilo koristio za argumentaciju svoje mitske rekonstrukcije u bajkovitom svijetu B-M doživljavaju kreativnu transformaciju, a uspješnost umjetničkih kreativnih postupaka u artificijelnoj zbirci bajki navela je brojne čitatelje na propitivanje veze usmenih tradicija i *Priča*.

Priče iz davnine od poticaja iz mitološke literature tvore potpuno nove mitske svjetove pa su one zapravo primjer mitotvorstva karakterističnoga za dvadesetostoljetni proces remitologizacije. Ne samo da B-M preuzima mitske motive i likove, već gradi vlastite mitske priče o pravremenu u kojem se u intimnim svjetovima običnih malih ljudi, nerijetko djece i siročadi, sukobljavaju arhetipske predodžbe dobra i zla čiji rasplet prenosi univerzalne etičke poruke.

Izvori

- Brlić-Mažuranić, Ivana (1997a [1916]). „Autobiografija“. *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska, 291–301.
- Brlić-Mažuranić, Ivana (1997b [1929]). „Izjava autorice o postanku *Priča iz davnine*“. *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska, 275–277.
- Brlić-Mažuranić, Ivana (2011). „Priče iz davnine“. *Bajke i basne*. Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske Slavonski Brod, 9–234.
- Nodilo, Natko (1885). I. „Religija Srbâ i Hrvatâ na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog. Sutvid i Vida.“ *Rad JAZU* 12 / LXXVII, 43–126. <<http://dizbi.hazu.hr/object/10848>> (pristup 21. ožujka 2016.).
- Nodilo, Natko (1886) II. „Religija (...) Pojezda, Prijezda i Zora.“ *Rad JAZU* 13 / LXXIX, 185–246. <<http://dizbi.hazu.hr/object/10488>> (pristup 21. ožujka 2016.).
- Nodilo, Natko (1886) III: „Religija (...) Sunce.“ *Rad JAZU* 14 / LXXXI, 147–217. <<http://dizbi.hazu.hr/object/9935>> (pristup 21. ožujka 2016.).
- Nodilo, Natko (1887) IV. „Religija (...) Sunce dvanaestoliko i gradnja mlade godine.“ *Rad JAZU* 16 / LXXXIV, 100–179. <<http://dizbi.hazu.hr/object/9941>> (pristup 21. ožujka 2016.).
- Nodilo, Natko (1887) V. „Religija (...) Momir i Grozda, pa i Sunce kroz godinu.“ *Rad JAZU* 17 / LXXXV, 121–201. <<http://dizbi.hazu.hr/object/9945>> (pristup 21. ožujka 2016.).

Nodilo, Natko (1888) VI. „Religija (...) Gromovnik Perun i Oganj.“ *Rad JAZU* 21 / LXXXIX, 129–209. <<http://dizbi.hazu.hr/object/10502>> (pristup 21. ožujka 2016.).

Nodilo, Natko (1888) VII. „Religija (...) Vile.“ *Rad JAZU* 22 / XCI, 181–221. <<http://dizbi.hazu.hr/object/10508>> (pristup 21. ožujka 2016.).

Popis literature

- Bošković-Stulli, Maja (1970). „*Priče iz davnine* i usmena književnost.“ Jelčić, Dubravko, ur. *Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić*. Zagreb: Mladost, 163–180.
- Dorson, Richard M. (2010). „Pomrčina solarne mitologije.“ Hameršak, Marijana; Majnarić, Suzana, ur. *Folkloristička čitanka*. Zagreb: AGM, 315–348.
- Gjurgjan, Ljiljana Ina (1995). *Mit, nacija i književnost 'kraja stoljeća'*. Vladimir Nazor i William Butler Yeats. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Kos-Lajtmán, Adrijana i Horvat, Jasna (2009). „Tematsko-motivske veze u stvaralaštvu Vladimira Mažuranića i Ivane Brlić-Mažuranić.“ *Riječ, časopis za slavensku filologiju*, 15, br. 4: 182–206.
- Kos-Lajtmán, Adrijana i Horvat, Jasna (2011). „Ivana Brlić-Mažuranić, 'Priče iz davnine': nova konstrukcija izvora i metodologije.“ *Fluminensia*, 23, br. 1: 87-99.
- Kos-Lajtmán, Adrijana i Horvat, Jasna (2012). „Utjecaj ruskih mitoloških i usmenoknjiževnih elemenata na diskurs *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić.“ Turk, Marija; Srdoč-Konestra, Ines, ur. *Peti hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova*. Rijeka: Filozofski fakultet.
- Marjanić, Suzana (1999). „Imaginarij mitske botanike u *Pričama iz davnine*.“ *Republika: časopis za književnost* LV, br. 78: 196–212.
- Marjanić, Suzana (2002). „(Dijadna) boginja i duoteizam u Nodilovoj *Staroj vjeri Srba i Hrvata*“ *Narodna umjetnost* 39, br. 2: 175–198.
- Meletinskij, Eleazar Moisevič (1983). *Poetika mita*. Beograd: Nolit.
- Protrka Štimec, Marina (2015). „Etika i mitologija u *Pričama iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić.“ Majhut, Berislav; Narančić Kovač, Smiljana; Lovrić Kralj, Sanja, ur. „*Šegrt Hlapić*“ *od čudnovatog do čudesnog. Zbornik radova*. Zagreb, Slavonski Brod: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, Ogranak MH Slavonski Brod, 657–670.
- Skok, Joža (1995). *Čudnovate zgone šegrta Hlapića i Priče iz davnine*. Zagreb: Školska knjiga.

Nodilo's mythological research as an architect for *Tales of Long Ago* by Ivana Brlić-Mažuranić

This paper comparatively explores the elements of Proto-Slavic mythology in Nodilo's study *The Ancient Faith of the Serbs and the Croats* (1885–1890) and in the *Tales of Long Ago* by Ivana Brlić-Mažuranić. Based on the comparison of motifs, characters and terms found throughout the different discursive practices in both texts, Brlić-Mažuranić's creative artistic process and the interpretation of Nodilo's ideas in her paratextual examples are observed. The complex process of transformation of components of oral poems in the system of Slavic mythology and the further transformation of scientific and professional discursive practices in the artistic texts are considered in the context of the process of remythologising in the cultural practices of the 20th century.

Keywords: Ivana Brlić-Mažuranić, literary fairy tale, Natko Nodilo, process of remythologising, Proto-Slavic mythology